

К. Б. ЛЕВЧЕНКО,
д-р юрид. наук

Kateryna B. Levchenko,
Ph. D. in Law

ДО ПРОБЛЕМИ КОНКРЕТНО-ІСТОРИЧНОГО ХАРАКТЕРУ КАТЕГОРІЇ «ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ»

Abstract. The author examines the issue of gender equality, arguing that at a global level this problem is not just of social and economic nature but a problem of national security.

Головне досягнення жіночого руху в країнах Центральної та Східної Європи та СНД останніх п'яти років полягає в тому, що питання жіночих прав, гендерної рівності увійшли в політичний порядок денний майже усіх країн. Прийняті Національні плани дій у сфері просування жінок та досягнення гендерної рівності (Україна, Таджикистан, Киргизстан, Вірменія, Литва та інші), в деяких країнах розроблені та прийняті спеціальні «гендерні» закони (Киргизія, Литва, Македонія). Посилився рівень інституалізації цих питань – шляхом створення спеціальних відділів (Україна), департаментів (Білорусь), посад омбудсменів (Литва), введення посад радників з гендерних питань (Україна).

Питання гендерної рівності стали в багатьох країнах темою різноманітних досліджень у політичній сфері, сфері освіти, громадської думки, зайнятості та міграції (Україна, Російська

Федерація, Киргизстан), здійснена розробка гендерних індикаторів, підготовлені методичні матеріали для розробки гендерно врівноважених бюджетів (Республіка Комі, Російська Федерація), розроблені концепції гендерної політики (Казахстан) тощо.

Водночас у всіх країнах здійснюється демонстрування маргіналізації цих питань, формальний підхід до їх занесення у порядок денний вищих органів державної влади. Вони стають частиною політичного порядку денного під впливом та тиском міжнародних організацій, окремих жіночих груп, залишаючись певним реверансом у бік міжнародного співтовариства. Вважаємо, що це відбувається тому, що творці та адепти гендерної теорії та політики не завжди можуть знайти переконливі аргументи на користь просування власних ідей, наражаються на труднощі у пристосуванні теоретичних положень до

сучасного стану суспільного розвитку. Дискусії розгортаються й навколо категорії «гендерна рівність».

Не можна не погодитися з тим, що гендерна рівність є не просто «соціальною справедливістю, вона сприяє розвитку» [1, с. 7]. Але важливість досягнення гендерної рівності як соціально-правової цінності ще не стала імперативом вітчизняного політико-правового мислення, не знайшла широкого відображення у науковому дискурсі в сучасній Україні. Водночас для певного кола науковців, державних службовців, активістів неурядових організацій це поняття є не просто науковою категорією, але смислом діяльності та буття. І зміст цього поняття є не абстракцією.

Коли мова йде про рівність статей як ідеал суспільно-політичного розвитку, це поняття може означати: а) формальну рівність (рівність юридична, закріплена законодавчо); б) рівність можливостей (надання певної законодавчо закріпленої переваги окремим соціально-демографічним групам для створення однакових умов на старті з іншими групами); в) рівність результату (цілеспрямоване забезпечення ліквідування перешкод для конкуруючих сторін, які можуть бути викликані попередньою дискримінацією). Ці проблеми знаходили відображення у працях іноземних (К. Літлтоун, Н. Шведова) та вітчизняних науковців, у тому числі і автора [2; 3]. Не висвітлюючи результати та не відтворюючи хід наукових дискусій, наведемо як прийнятний підсумок наступну цитату: «Рівність статей не означає їх ототожнення одна з одною або ідентичність, однаково як і те, що ця рівність не повинна встановлювати як норму такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам» [4, с. 276]. Тобто більшість наукових та політич-

них теорій рівності визнають і відмінності.

Найбільш загальне визначення гендерної рівності можна сформулювати наступним чином: гендерна рівність — «рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі» [3, с. 306].

Але як будь-яка соціально-правова категорія, поняття гендерної рівності є конкретно-історичним. Яскравим підтвердженням такого погляду може стати аналіз двох текстів, які стосуються проблем досягнення гендерної рівності — аналітична доповідь «Стан світу. 2002» та Пакт розвитку тисячоліття. Знайомство з ними, й перш за все з книгою «Стан світу. 2002», яку підготував Інститут Всесвітнього Спостереження спеціально до Всесвітнього саміту з питань сталого розвитку і є доповіддю зазначеного Інституту про прогрес до сталого суспільства, слугувало поштовхом для написання цієї статті. Передмову до книги «Стан світу. 2002» написав Генеральний секретар ООН Кофі Анан, що є свідченням високого статусу цієї доповіді. Разом з тим, як і в багатьох інших публікаціях подібного рівня, викликає сумнів звужене розуміння змісту поняття гендерної рівності. Так, в ній не виокремлюються особливості країн з перехідною економікою, до яких належить і Україна, і **проблеми гендерної рівності конкретизуються, наприклад, в питаннях зменшення народжуваності як критерію прогресу** (що є проблемою в африканських та південноазійських країнах) [5, с.155]. Для України ж, навпаки, проблема на-

роджуваності виглядає протилежним чином, оскільки останні роки фіксується негативне сальдо приросту населення. Або автори оперують аргументами необхідності доступу до питної води, відсутність якого є гендерно дискримінаційним фактором у багатьох південних країнах, але на щастя, не є актуальним для України. Подібні приклади можна наводити й далі.

У вересні 2000 р. на Всесвітньому саміті тисячоліття світові лідери визнали *принцип розвитку* основою формування глобального плану дій, який знайшов втілення у «Цілях розвитку тисячоліття». Цілі розвитку тисячоліття були створені на основі Декларації тисячоліття та рекомендацій всесвітніх конференцій, які проводилися в дев'яностих роках ХХ століття¹. Вони є беспрецедентною глобальною угодою, яку підписали 189 країн.

«Цілі» встановили чіткі орієнтири стосовно подолання бідності, хвороб, гендерної дискримінації, голоду тощо на період до 2015 р. Цілі розвитку тисячоліття – це документ, який не має ультимативного значення для держав, але він має велике політичне значення. Уряди майже усіх країн світу підписали його, і тим взяли на себе політичне зобов'язання.

У «Цілях розвитку тисячоліття» третя мета визначена наступним чином: «Розвивати гендерну рівність та надавати повноважень жінкам». Але зазначимо, що в межах глобального підходу проблема гендерної нерівності набуває дуже спрощених форм.

Завдання, яке сформулювало для себе міжнародне співтовариство в напрямі досягнення цієї мети, звучить

наступним чином: «Позбутися гендерної диспропорційності у початковій освіті, переважно до 2005 року, а також на всіх рівнях освіти не пізніше 2015 року»[6, с. 21].

Навіть з першого погляду видно, що це завдання не є нагально актуальним для України, в якій рівень охоплення дітей освітою незалежно від статі залишається досить високим, всупереч кризовому стану економіки та наслідкам невдало організованих економічних реформ. Таке саме становище і в інших країнах СНД. Насильство проти жінок та гендерна дискримінація не включені у Цілі розвитку тисячоліття. Тому цей документ значною мірою є обмеженим для просування ідей гендерної рівності та розвитку гендерної політики в нашій державі.

Це ще раз підтверджує тезу щодо конкретно-історичного характеру концепції «гендерної рівності», що однак не відкидає розуміння її загальнолюдського та універсального змісту.

Тексти наведених документів та доповіді містять розуміння важливості просування на шляху досягнення гендерної рівності. Але якщо індикаторами просування й досягнення гендерної рівності є доступ жінок до питної води, або здобуття початкової освіти дівчатами на рівні з юнаками, така ситуація подібна до девальвації проблеми. Вимірювання гендерної рівності саме такими показниками стає поштовхом для виникнення запитань та тверджень типу: «Для України проблеми гендерної рівності не є актуальними», *«жінки не мають ніяких проблем для просування в Україні» тощо.*

¹ Всесвітні конференції, які проводилися у 90-ті роки ХХ століття – Віденська конференція з прав людини (1993 р.), Каїрська конференція з народонаселення (1994 р.), Пекінська конференція зі становища жінок (1995 р.), Стамбульська конференція з людського населення (1996 р.).

Справді, названі вище індикатори відображають прогрес у сфері досягнення гендерної рівності для країн інших регіонів, зокрема африканського та південно-азійського. Невипадково на IV Всесвітній конференції ООН зі становища жінок в Пекіні (1995 р.) та Форумі неурядових організацій, який проводився паралельно з нею жіночими організаціями з країн СНД, висувалися пропозиції розглядати східноєвропейський регіон як окремий, а в окрему групу об'єднати держави перехідного періоду (або з перехідною економікою). Ситуація повторилася через десять років під час проведення підготовчої зустрічі країн Європейського Економічного регіону (до якого, окрім Європи, входять країни Північної Америки та Центральної Азії) до спеціального засідання Комітету ООН зі статусу жінок (березень, 2005 р.), коли країни Східної Європи та СНД виборювали собі право на визнання особливої ситуації у сфері гендерної політики порівняно з країнами, що розвиваються або розвинутими країнами. Саме тому слухним є намагання європейських держав створювати документи європейського рівня (конвенції, декларації, резолюції), які не дублюють міжнародні документи всесвітнього рівня, а адаптують їх до конкретних умов європейського регіону (який також не є однорідним).

Експерти низки міжнародних організацій, зокрема ЮНІФЕМ, також пропонують розглядати положення щодо досягнення гендерної рівності, які містяться в Цілях розвитку тисячоліття не самі по собі, а в контексті інших документів, таких як Конвенція ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок та рішення Четвертої Всесвітньої Конференції ООН зі становища жінок (Пекін,

1995 р.) [9, с. 3]. Це слухна пропозиція, але досить складна для реалізації в публічно-політичній сфері. Та незважаючи на це, спробуємо здійснити вибірково порівняльний аналіз документів.

У Декларації тисячоліття, Цілях розвитку тисячоліття та інших документах, які містять у собі результати глобальних та локальних досліджень та аналіз ситуації у світі, а не тільки в окремих регіонах, робиться наголос на тому, що суттєве та стабільне зменшення бідності залежатиме від політичного бажання протистояти системним порушенням прав жінок та дівчат, які становлять половину населення людства. Бідність, таким чином, розглядається на глобальному рівні не просто як соціальна або економічна проблема, але й проблема національної безпеки. Водночас, бідність – це не просто актуальна, але й кричуща проблема для України. Причому рівень заробітної плати жінок та їх доходів значно нижчий ніж у чоловіків. Навіть за офіційними статистичними даними рівень заробітної плати жінок становить близько 73 % заробітної плати чоловіків. Як наслідок, – набагато нижчий рівень пенсій. Допомога по нагляду за дітьми, інвалідами, хворими набагато нижча навіть прожиткового мінімуму.

Тому потрібно визнати, що становлячи більшу частину населення України, жінки більше представлені й серед бідних та незахищених. Хіба це не обґрунтування необхідності проведення виваженої гендерної політики в державі!? І гендерна політика має бути спрямована не на створення та формування нових пільг, а на формування умов для подолання незахищеності та вирішення при цьому інших форм дискримінації. Вона має розглядатися на

сучасному етапі в контексті зменшення та подолання бідності.

Гендерний аналіз українського суспільства дає змогу виявити так звані *проблемні зони*, які потребують активно-го втручання з боку держави та суспільства, і є відправними пунктами процесу формування гендерної політики. Проблемні зони гендерної рівності (нерівності) через призму становища жінок у суспільстві були визначені в документах IV Всесвітньої конференції ООН зі становища жінок (1995 р.) [8]. Серед них для України найгострішими вчені та політики називають сферу зайнятості, політичну сферу, охорону здоров'я, проблеми освіти, гендерне насильство, проблеми торгівлі людьми, становище жінок з особливими потребами та жінок, що виховують дітей-інвалідів. Міжнародні документи, доповіді, наукові здобутки закордонних колег можуть слугувати підмогою, теоретичною та методологічною основою для аналізу, але ніяк не сприйматися як аксіома, приклад для копіювання в нашій країні. Вітчизняні науковці, правники, фахівці в галузі гендерної теорії, представники неурядових орга-

нізацій мають розробляти власні підходи у розв'язанні проблеми гендерної рівності.

Тому проблеми освіти, якісної освіти, роботи, поєднання материнства та кар'єрного зростання, подолання насильства, включення жінок до процесів прийняття рішень стають цілями, назвемо так, першого рівня, які виконують у глобальному сенсі інструментальну роль, як сходинки до глобальної мети – зменшення, подолання бідності, поліпшення умов життя, формування умов для всебічного розвитку людської особистості.

Враховуючи конкретні соціальні умови, в яких розгортається діяльність у напрямі досягнення гендерної рівності, і вченим, і практикам необхідно постійно визначатися із змістовним наповненням цієї категорії. Простіше кажучи, ставити запитання «що означає гендерна рівність у контексті сучасного українського соціуму» і давати відповідь на нього, позбавляючись тим самим, за висловлюванням українського фахівця в галузі філософії права В. Бачиніна, «від духу учнівства та провінціалізму» [7, с.3].

1. Пакт розвитку тисячоліття // Millenium Project. – 2003.
2. Левченко К. Б. Гендерна рівність: філософсько-правовий аналіз. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 48 с.
3. Левченко К. Б. Гендерна політика: визначення, формування, управління. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2003. – 348 с.
4. Шведова Н. А. Гендерный подход как фактор политической культуры. Гендерный калейдоскоп: Курс лекций / Под общ. ред. д-ра экон. наук М. М. Малышевой. – М.: Academia, 2002. – С. 271–290.
5. Стан Світу. 2002. – К.: Интелсфера, – 2002.
6. Цілі розвитку тисячоліття // Пакт розвитку тисячоліття // Millenium Project. – 2003. – С. 21.
7. Бачинин В. А. Философия права: Конспект лекций. – Х.: Консум, – 2002. – 368 с.
8. Пекинская Платформа Действий. – Нью-Йорк, ООН. – 1995.
9. На пути к гендерному равенству. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации женщин, Пекинская Платформа Действий и Цели развития тысячелетия. – Женский Фонд Развития ООН, 2004. – 44 с.

Подано до редакції 30.11.2004 р.